

УДК 343.988:343.545(477)

Небитов Андрій Анатолійович –
кандидат юридичних наук,
здобувач кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх
справ

ВІКТИМОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА СЕСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Розглянуто особливості здійснення віктимологічної профілактики сексуальної експлуатації в сучасній Україні. Висвітлено роль і місце віктимологічної профілактики в протидії злочинності. Розкрито поняття віктимності жертви сексуальної експлуатації. Визначено суб'єкти віктимологічної профілактики сексуальної експлуатації. Обґрунтовано власну позицію щодо специфіки проведення відповідних заходів у цій сфері.

Ключові слова: віктимологічна профілактика; віктимологія; потерпілий; сексуальна експлуатація.

Рассмотрены особенности осуществления виктимологической профилактики сексуальной эксплуатации в современной Украине. Освещены роль и место виктимологической профилактики в противодействии преступности. Раскрыто понятие виктимности жертвы сексуальной эксплуатации. Определены субъекты виктимологической профилактики сексуальной эксплуатации. Обоснована личная точка зрения относительно специфики проведения соответствующих мероприятий в этой сфере.

Ключевые слова: виктимологическая профилактика; виктимология; потерпевший; сексуальная эксплуатация.

Detection and investigation of criminal activity related to sexual exploitation is an important area of the internal affairs bodies' activity in Ukraine. However, today we should say that law enforcement agencies need to work not only from beginning of illegal activity, but to take all possible preventive measures to reduce sexual exploitation, since protection of human being rights is an absolute

must in the crime prevention. It is better to do it by preventing danger and minimize the risk of engaging in sexual exploitation and committing unlawful acts against them. To this end, preventing work aimed at preventing a situation when a person becomes a victim of crime, which has a close connection with victimology, which value in the modern world is constantly growing.

Personal victimization of sexual exploitation should be considered as a specific part of planning and carrying out the prevention measures. It includes offering the capacity to understand the combination of factors (gender, age, education, appearance, social status) and life circumstances which may endanger person to sexual exploitation. Victimological prevention of sexual exploitation is seen as a joint activity of law enforcement agencies, state and local authorities, and non-governmental organizations, aimed at reducing the likelihood of suffering person or group of people from unlawful acts relating to sexual exploitation. Thus, it is the focus of such activities on the most vulnerable parts of population.

Victimological prevention of sexual exploitation includes such activities as analytically-preparatory, informatively-elucidative, and preventive in groups with increased levels victimization, organizational on the functioning of specialized «hotlines» and measures to develop the tactics and strategies for the implementation of such prevention, improvement of public policy in this sphere.

Keywords: victimological prevention; victimology; victim; sexual exploitation.

Виявлення та розслідування злочинної діяльності, пов'язаної із сексуальною експлуатацією, є важливим напрямом в діяльності органів внутрішніх справ України. Однак сьогодні слід говорити про те, що правоохоронні органи повинні працювати не тільки з моменту початку протиправної діяльності, а вживати всіх можливих превентивних заходів для зменшення кількості випадків сексуальної експлуатації, адже пріоритетом у запобіганні правопорушенням має бути захист людини. Краще це зробити шляхом недопущення потрапляння її в небезпеку, а також максимального зниження ризику втягнення в сексуальну експлуатацію та вчинення щодо неї протиправних дій. З цією метою проводиться профілактична робота, направлена на попередження ситуації, коли людина перетворюється на жертву

злочину, що має тісний зв'язок з віктимологією, значення якої в сучасному світі постійно зростає.

Дослідженню різних питань, пов'язаних з запобіганням сексуальній експлуатації, присвячували свої наукові праці такі вчені, як А. М. Бандурка, М. Г. Вербенський, В. Я. Горбачевський, О. М. Джужа, О. М. Ємець, К. Б. Левченко, О. В. Святун та інші. Однак сьогодні проблема захисту людей від такої протиправної діяльності залишається болючою для нас. Цим обґрунтовується актуальність поставленої нами мети щодо удосконалення віктимологічної профілактики сексуальної експлуатації в Україні. Відповідно до мети визначаємо завдання: розглянути роль і місце віктимологічної профілактики в протидії злочинності, проаналізувати сутність віктимності жертви сексуальної експлуатації, а також запропонувати заходи віктимологічної профілактики у цій сфері.

В. В. Василевич обґрунтовано вказує на те, що результати аналізу певної взаємозалежності кримінальної реальності та соціальної реакції на неї, з урахуванням значення процесу взаємодії злочинця, його жертви і органів соціального контролю, що відбувається в межах об'єктивних суспільних відносин, усвідомлення проблемної ситуації сьогодні спонукає до більш активного використання можливостей кримінологічної віктимології в багатьох сферах законотворчої, правоохоронної та правозастосовної практики протидії злочинності [1, с. 4]. Віктимологія («вчення про жертву») – це напрям кримінології, що вивчає кількісну та якісну характеристики жертв злочинів, закономірності їхніх взаємовідносин зі злочинцями, з метою вдосконалення форм і методів запобігання злочинності. Предметом віктимології, а точніше кримінальної віктимології, є: жертви злочинів; відносини, що пов'язують злочинця та жертву; ситуації, які передують злочину [2, с. 102].

Правоохоронні органи тривалий час акцентували увагу навколо злочину та злочинця і залишали осторонь жертв злочинів. Як наслідок, до цього часу немає повного обліку потерпілих та не вивчаються їх характерні особливості. Тому актуальною є проблема щодо того, щоб зробити віктимологічну профілактику невід'ємним елементом боротьби зі злочинністю. Віктимологічна профілактика не вирішує всіх проблем, однак разом з традиційним попередженням злочинів

вона суттєво підвищує рівень протидії злочинності, робить профілактичну діяльність логічно завершеною [3, с. 109–111].

При плануванні та проведенні профілактичних заходів, необхідно враховувати *віктимність жертви сексуальної експлуатації*, під якою пропонуємо розуміти відносну здатність людини в залежності від сукупності певних факторів (стать, вік, освіта, зовнішній вигляд, соціальне положення) та конкретних життєвих обставин стати потерпілою особою від протиправної діяльності, пов'язаної з сексуальною експлуатацією.

Загалом віктимологічна профілактика являє собою специфічну діяльність соціальних інститутів, спрямовану на виявлення, усунення або нейтралізацію факторів, обставин, ситуацій, що формують віктимну поведінку й обумовлюють здійснення злочинів; виявлення груп ризику й конкретних осіб з підвищеним ступенем віктимності з метою відновлення або активізації їхніх захисних властивостей; а також розробка або вдосконалювання вже наявних спеціальних засобів захисту громадян і конкретних осіб від злочинів [4, с. 311].

Проведене дослідження проблеми запобігання сексуальній експлуатації та питання про сутність віктимологічної профілактики надало нам можливість визначити *віктимологічну профілактику сексуальної експлуатації* як спільну діяльність правоохоронних органів та органів державної влади і місцевого самоврядування, неурядових організацій і громадськості, спрямовану на зниження рівня вірогідності потерпання людини або групи людей від протиправної діяльності, пов'язаної з сексуальною експлуатацією. При цьому, мова йде про орієнтацію такої діяльності на найбільш вразливі категорії населення.

Фундамент віктимологічної профілактики у розвинених країнах світу базується на інформуванні правоохоронними органами населення про сучасні форми злочинності та можливості ефективного запобігання злочинам, забезпечення захисту потенційних жертв, створення умов для активного співробітництва населення і поліції [5, с. 97]. Науковці в залежності від характеру, змісту та спрямованості розподіляють профілактичні заходи на різні групи. Так, Ю. В. Александров, А. П. Гель та Г. С. Семаков за конкретним змістом розрізняють такі заходи профілактики [6, с. 135]:

1. Економічні заходи попередження злочинності, які спрямовані на нейтралізацію криміногенних наслідків функціонування економічної сфери і мають велике значення як на макрорівні (наприклад, оздоровлення економіки країни загалом, економічний захист найменш забезпечених верств населення шляхом уведення науково обґрунтованого рівня прожиткового мінімуму), так і на мікрорівні (наприклад, пільги і допомога конкретним особам, які перебувають у критичній ситуації).

2. Соціальні заходи профілактики, які позитивно впливають на різні соціальні інститути (сім'ю, колективи, громадські організації).

3. Ідеологічні заходи профілактики, які спрямовуються на:

– формування у членів суспільства моральної свідомості на основі суспільних цінностей;

– обмеження негативного впливу на поведінку осіб стандартів масової культури (обмеження часу показу фільмів з еротичним змістом і сценами насилля, у тому числі сексуального);

– виправлення моральної деформації у осіб, схильних до вчинення правопорушень за допомогою індивідуально-виховної роботи (психолого-педагогічні та правообмежувальні заходи).

4. Технічні заходи профілактики, до яких належать різні технології, правила, засоби і пристосування, що перешкоджають суспільно небезпечним наслідкам у процесі соціальної діяльності людей, а також вчиненню злочинів та інших правопорушень. Якщо вести мову про віктимну профілактику сексуальної експлуатації, то це можуть бути технології, що перешкоджають незаконному перетинанню державного кордону, у тому числі в недозволених місцях або за підробленими документами, що здійснюватиме запобіжний вплив на транснаціональну торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації.

5. Організаційні заходи попередження злочинності, які повинні сприяти нейтралізації або мінімізації криміногенних наслідків від непрофесійної організаційно-управлінської діяльності (наприклад, заходи удосконалення процесів керованої міграції населення; відпрацювання дієвого механізму забезпечення соціальної адаптації осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі).

6. Правові заходи попередження злочинності, які за змістом поділяють на такі:

– що сприяють нейтралізації умов, які полегшують вчинення злочинів (норми різних галузей законодавства, зокрема що позбавляють батьківських прав, регламентують особливості користування мережею Інтернет);

– що стимулюють до дій, які перешкоджають або припиняють вчинення злочинів (норми кримінального права про добровільну відмову від злочину, необхідну оборону, затримання злочинця);

– що регламентують процес попередження злочинів.

Нами пропонуються наступні заходи віктимологічної профілактики сексуальної експлуатації, які проводяться органами внутрішніх справ у взаємодії з іншими уповноваженими суб'єктами, а також міжнародними та неурядовими організаціями, представниками громадськості:

1. Аналітично-підготовчі заходи віктимологічної профілактики сексуальної експлуатації:

– збір і аналіз інформації про причини та умови, що сприяють протиправній діяльності, пов'язаній з сексуальною експлуатацією. Для цього узагальнюється інформація, отримана при розслідуванні відповідних злочинів, а також одержана від потерпілих. Працівникам органів внутрішніх справ доцільно залучати науковців, які проводять дослідження у цій сфері, та журналістів, які вивчають проблематику і здійснюють відповідні професійні розслідування, а також аналізувати інформацію, якою володіють інші державні органи та неурядові організації;

– планування проведення заходів віктимологічної профілактики сексуальної експлуатації із залученням наявних сил і засобів, розробка відповідних допоміжних матеріалів та наповнення їх змістовної частини;

– відбір кандидатів для проведення заходів віктимологічної профілактики сексуальної експлуатації, а також їх професійна підготовка, насамперед із залученням можливостей неурядових організацій;

– розробка та проведення тренінгів для фахівців, семінарів, круглих столів та конференцій.

2. Інформаційно-просвітницькі заходи, у тому числі з використанням можливостей засобів масової інформації, які

проводять як особисто працівники різних підрозділів органів внутрішніх справ, так і представники інших органів державної влади та місцевого самоврядування, міжнародних та неурядових організацій:

- організація та проведення інформаційних кампаній щодо підвищення рівня обізнаності населення про проблему сексуальної експлуатації та надання порад як уникнути потрапляння до рук зловмисників;

- створення та розповсюдження соціальної реклами у сфері запобігання сексуальній експлуатації;

- підготовка та розповсюдження за допомогою інформаційних ресурсів (Інтернет, ЗМІ) відомостей про проблему сексуальної експлуатації, особливо жінками та дітьми як найбільш уразливої категорії населення, а також систематичне оновлення інформації;

- підготовка і розсилка, у тому числі за допомогою електронної пошти, новин та інформаційних бюлетенів щодо проблеми сексуальної експлуатації;

- розробка, видання та розповсюдження спеціалізованої літератури та навчально-методичних і наукових матеріалів щодо проблеми запобігання сексуальній експлуатації.

3. Превентивна робота в групах з посиленням рівнем віктимності щодо недопущення сексуальної експлуатації:

- проведення зустрічей з молоддю, насамперед в навчальних закладах, та доведення інформації про небезпеку стати жертвою сексуальної експлуатації з переконанням дотримуватись порад щодо того, як уникнути подібних ситуацій;

- надання консультативної допомоги особам, які вже постраждали від сексуального або фізичного насильства, щодо того, як убезпечити себе від подібної протиправної діяльності в майбутньому.

4. Організація та підтримка роботи «гарячих ліній», за допомогою яких консультуються особи, які можуть стати жертвами сексуальної експлуатації та які вже постраждали від неї, надання їм порад та практичної допомоги в тому, щоб уникнути подібних випадків в майбутньому. Така робота передбачає обмін відповідною інформацією між неурядовими організаціями та органами внутрішніх справ. Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна» забезпечує

функціонування Національної гарячої лінії з протидії торгівлі людьми, Національної гарячої лінії з протидії домашньому насильству та захисту прав дитини, Електронної гарячої лінії з протидії дитячій порнографії в Інтернеті, підтримку в роботі яких надають працівники органів внутрішніх справ. Консультації надаються з таких питань:

– запобігання торгівлі людьми та різним формам насильства, у тому числі сексуального;

– захист прав дітей та потерпілих від насильства людей, у тому числі сексуального;

– правильне оформлення документів для виїзду за кордон для працевлаштування, навчання, одруження тощо з метою попередження випадків сексуальної експлуатації, а також консультації за допомогою електронної пошти. Людина, яка збирається виїхати до іншої країни на заробітки чи з іншими цілями отримує кваліфіковану допомогу юристів як належним чином це зроби та забезпечити себе;

– надання психологічної допомоги потерпілим від торгівлі людьми та насильства, у тому числі сексуального.

5. Удосконалення основ державної політики у сфері віктимологічної профілактики сексуальної експлуатації, участь в розробці відповідних проектів міжнародних договорів, законів та підзаконних документів.

6. Вироблення тактики та стратегії здійснення віктимологічної профілактики сексуальної експлуатації на регіональному, загальнонаціональному та міжнародному рівні. Така робота проводиться у співробітництві з закордонними колегами та міжнародними організаціями.

Заходи віктимологічної профілактики сексуальної експлуатації повинні проводитись комплексно та систематично. Саме від цього залежить їх ефективність. Якщо все ж таки людина стала жертвою сексуальної експлуатації, то потрібно докласти максимум зусиль для того, щоб припинити протиправну діяльність, захистити її права та надати необхідно медичну, психологічну, матеріальну та іншу допомогу, що, в свою чергу, можна розглядати як складову віктимологічної профілактики сексуальної експлуатації, бо такі заходи впливають на зниження рівня вірогідності повторного потерпання цих осіб від сексуальної експлуатації в майбутньому.

Проведене нами дослідження дозволяє зробити висновок про те, що віктимологічна профілактика сексуальної експлуатації включає проведення таких заходів, як аналітично-підготовчі, інформаційно-просвітницькі, превентивні в групах з посиленням рівнем віктимності, організаційно-забезпечувальні щодо функціонування спеціалізованих «гарячих ліній», а також заходів, спрямованих на вироблення тактики та стратегії здійснення такої профілактики, удосконалення державної політики у цій сфері. Заходи віктимологічної профілактики сексуальної експлуатації проводяться не тільки правоохоронними органами, а й іншими суб'єктами, зокрема органами державної влади та місцевого самоврядування, міжнародними та неурядовими організаціями, громадськістю. Для підвищення результативності заходів віктимологічної профілактики сексуальної експлуатації необхідно забезпечити координацію діяльності різних суб'єктів її проведення та взаємне раціональне об'єднання їх можливостей та зусиль, направлених на зниження відповідного рівня віктимності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василевич В. В. Щодо захисту прав потерпілих від торгівлі людьми в Україні / В. В. Василевич // Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів : матеріали круглого столу (Київ, 29 квіт. 2014 р.) / ред. кол. : О. М. Джужа, В. В. Василевич, Т. Л. Кальченко та ін. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 4–7.
2. Іванов Ю. Ф. Кримінологія : [навч. посіб.] / Ю. Ф. Іванов, О. М. Джужа. – К. : Вид. Паливода А. В., 2006. – 264 с.
3. Демчіхіна Є. С. Віктимологічна профілактика щодо жертв некорисливих насильницьких злочинів неповнолітніх / Є. С. Демчіхіна // Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів : матеріали круглого столу (Київ, 29 квіт. 2014 р.) / ред. кол. О. М. Джужа, В. В. Василевич, Т. Л. Кальченко та ін. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 109–112.
4. Профілактика злочинів : [підруч.] / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін. ; [за заг. ред. О. М. Джужі]. – К. : Атіка, 2011. – 720 с.

5. Мозоль С. А. Зарубіжний досвід віктимологічної профілактики статевих злочинів // Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів : матеріали круглого столу (Київ, 29 квіт. 2014 р.) / ред. кол. О. М. Джужа, В. В. Василевич, Т. Л. Кальченко та ін. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 97–100.
6. Александров Ю. В. Кримінологія : [курс лекцій] / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К. : МАУП, 2002. – 295 с.